

УДК 351.746.1

Юрій ІВАШКОВ,
доктор військових наук, доцент,
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

Валерій КУРНИКОВ,
Північне регіональна управління
Державної прикордонної служби України, м. Житомир

АНАЛІЗ ЗМІСТУ, ЗАВДАНЬ ТА ХАРАКТЕРНИХ РИС ПРИКОРДОННИХ ОПЕРАЦІЙ НА ДІЛЯНЦІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ РЕГІОНАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ПРИ ЗАГОСТРЕННІ ВОЄННО-ПОЛІТИЧНОЇ ОБСТАНОВКИ

У статті на основі аналізу теоретичних основ забезпечення безпеки державного кордону та досвіду оперативно-службової діяльності регіонального управління Державної прикордонної служби України уточнено поняття “загострення воєнно-політичної обстановки” на державному кордоні залежно від ступеня її напруженості, надано класифікацію прикордонним операціям, визначено умови їх проведення на ділянці відповідальності регіонального управління при загостренні воєнно-політичної обстановки.

Ключові слова: Державна прикордонна служба України, регіональне управління, загострення воєнно-політичної обстановки, прикордонна операція, класифікація, завдання, характерні риси.

© Івашков Ю., Курніков В.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах сьогодення регіональне управління (далі – РУ) Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ) реалізує свої функції із забезпечення національної безпеки держави на визначеній ділянці державного кордону (далі – ДК) під впливом постійно зростаючих воєнних і транснаціональних загроз, що зобов'язує керівництво РУ ДПСУ адекватно їх сприймати та приймати виважені рішення щодо ефективної протидії їм. Саме тому питання, що пов'язані із забезпеченням безпеки ДК, вимагають подальшого дослідження, розроблення принципово нових підходів до її забезпечення, потребують удосконалення основних форм оперативно-службової діяльності (далі – ОСД) сил і засобів РУ ДПСУ.

Крім того, систематизація задіяних для виконання завдань в зоні проведення антитерористичної операції (далі – АТО) на території Донецької і Луганської областей військових формувань та правоохоронних органів, зміна формату основної операції (завершення АТО і перехід до операції Об'єднаних сил (далі – ООС) передбачає суттєві зміни в структурі системи управління об'єднаного оперативного штабу, процесу управління підпорядкованими силами і засобами, що задіяні в ООС, вимагає корегування моделей їх застосування, зокрема перегляду існуючих стереотипів у підготовці прикордонних операцій в умовах загостреної воєнно-політичної обстановки (далі – ВПО).

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опираються автори. Підготовці та проведенню прикордонних операцій присвячена ціла низка робіт [1; 2; 3; 4], в яких досліджувались питання застосування Прикордонних військ України в період загострення ВПО, при підготовці та веденні оборонних операцій початкового періоду війни, у локальних війнах і збройних конфліктах минулого століття.

Результати аналізу зазначених праць надають можливість зробити висновок, що питання підготовки та проведення прикордонних операцій РУ ДПСУ на сучасному етапі розвитку збройної боротьби ще не достатньо висвітлені, а тому низка актуальних і практично значущих проблемних питань потребує детальної уваги дослідників і по-

дальшої розробки. Зазначене визначає актуальність теми статті і підтверджує потребу продовження досліджень у цьому напрямку.

Метою статті є аналіз змісту, завдань та характерних рис прикордонних операцій на ділянці відповідальності РУ ДПСУ при загостренні ВПО.

Виклад основного матеріалу дослідження. Логіка викладення матеріалу статті передбачає насамперед розкриття термінів “воєнно-політична обстановка”, “загострення воєнно-політичної обстановки”, ступеня (рівня) її напруженості та проведення аналізу завдань, що будуть виконувати сили і засоби РУ ДПСУ із забезпечення безпеки ДК у цей період.

Під воєнно-політичною обстановкою у статті розуміємо конкретну сукупність умов і факторів, що характеризують стан воєнно-політичних відносин сторін на певний момент (у певний період), розстановку військово-політичних сил, характер їх дій [5; 6].

До основних чинників (умов, обставин), які утворюють конкретну ВПО, формують конкретний тип (характер) воєнно-політичних відносин (дружні, напружені, конфронтаційні, ворожі), визначають їх стан і тенденції змін, у статті віднесено: суб’єкти (сторони) ВПО – сторони (сили), які мають військові засоби і здатні використовувати їх у своїх цілях; геополітичне становище сторін (територія, кордони і ін.); позиції і особисті якості політичних лідерів та військового керівництва; інтереси і наміри сторін, їх цілі, плани і воєнні доктрини; можливості сторін (економічні, науково-технічні, морально-психологічні та ін.); військові сили сторін (сукупний військовий потенціал, кількість і якість збройних сил, їх склад, стан, дислокація, можливості); воєнно-політичні дії, які здійснюють суб’єкти ВПО для досягнення своїх цілей (демонстрація сили, застосування сили в різних формах і масштабах, роз’єднання конфліктуючих сил та ін.).

Сучасна ВПО навколо України останніми роками зазнала значних змін і набула складного і нестійкого характеру. Це обумовлено впливом комплексу негативних чинників глобального і регіонального масштабу. Тому для правильного аналізу і оцінки ВПО важливо

встановити чітку градацію її можливих станів і критеріїв, що дозволяють їх визначати (фіксувати). Відповідно до загальної ВПО буде складатися обстановка і на ділянці відповідальності РУ ДПСУ.

На наше переконання, стан ВПО на ДК доцільно класифікувати за такими ознаками, як ступінь мінливості (стійкості) ВПО – стабільна і нестабільна, а також ступінь (рівень) напруженості відносин між її суб'єктами.

Під воєнно-політичною напруженістю розуміємо короточасне або тривале загострення ВПО, що викликане ворожими діями одної або декількох сторін, висуванням неприйнятних для іншої сторони політичних і економічних вимог. Вона (напруженість) характеризується активізацією політичної і інформаційної боротьби, згортанням економічних зв'язків, посиленням безпосередніх військових приготувань тощо. У деяких випадках це може супроводжуватися локальними збройними зіткненнями протиборчих сторін, що буде загрожувати безпеці сусідніх держав.

Рівень воєнно-політичної напруженості може періодично знижуватися або підвищуватися, причому ступінь напруженості оцінюється рівнем загострення обстановки і ймовірності її переростання у воєнно-політичну кризу або пряме воєнне зіткнення сторін.

На державному кордоні ВПО вважається стабільною (стійкою), якщо головні характеристики, що формують її чинники, залишаються відносно постійними, тобто взаємодіють (або протидіють) одні й ті ж суб'єкти (політичні сили); їх наміри, цілі, плани, доктрини практично не змінюються; не відбувається різкого нарощування воєнної потужності, зміни складу військових блоків; в основному зберігається співвідношення сил; не здійснюється суттєвих змін у діях сторін.

За ступенем напруженості, на наше переконання, слід виділити такі типові стани ВПО на ДК.

Спокійна (нормальна) обстановка – будується на правовій основі в руслі укладених договорів і угод, реалізуються заходи довіри, розширюється співпраця. В умовах спокійної (нормальної) обстановки сили і засоби РУ ДПСУ здійснюють охорону ДК у звичайному режимі.

Забезпечення необхідного рівня безпеки ДК здійснюється штатною чисельністю сил і засобів, що знаходяться в постійній бойовій готовності, займаються повсякденною діяльністю відповідно до визначених завдань на мирний час

Загострена (напружена) обстановка характеризується погіршенням політичних, а потім і інших відносин, зростанням недовіри, посиленням конфронтації, згортанням переговорів, загостренням випадів в засобах масової інформації, посиленням військових приготувань. В умовах загостреної (напруженої) обстановки виникають певні кризові ситуації на ДК [7], що потребують реагування на них та корегування порядку застосування сил і засобів РУ ДПСУ.

Цей період передбачає інший (як правило посилений) режим охорони ДК визначеною штатною чисельністю мирного часу, який відрізняється від звичайного та виражається в залученні додаткових сил для здійснення попереджувальних заходів, створенні додаткових ланок управління силами і засобами, що задіяні для охорони ДК та іншими умовами. Резерви приводяться в готовність до виконання завдань, що раптово виникають чи можуть виникнути в мирний час.

Кризова обстановка характеризується різким погіршенням відносин внаслідок конфронтаційних дій будь-якої сторони, прямих загроз застосування військової сили (зазвичай супроводжується припиненням переговорів, порушенням раніше укладених угод, посиленням “психологічної війни”). Кризова обстановка потребує прийняття рішення керівництвом держави про невідкладні заходи щодо запобігання збройній агресії (воєнному конфлікту) проти України.

У цей період охорона ДК відповідно до обстановки здійснюється в посиленому варіанті визначеною штатною чисельністю мирного часу, резерви одержують завдання і діють для забезпечення зменшення рівня небезпеки. Активізується ведення розвідки з метою виявлення ознак підготовки агресії та добування інших необхідних даних обстановки.

Вживаються додаткові заходи щодо підготовки сил і засобів РУ ДПСУ до участі у відбитті можливої збройної агресії, припинення

збройних та інших провокацій на ДК, участі у веденні операцій і бойових дій проти незаконно озброєних формувань з метою ліквідації (локалізації, нейтралізації) збройного конфлікту на ДК, контрольованому прикордонному районі (далі – КПР), пошуку і знищенні диверсійно-розвідувальних сил (далі – ДРС), інших озброєних формувань агресора та антидержавних незаконно утворених озброєних формувань (далі – АНУОФ) у КПР.

Сили і засоби РУ ДПСУ можуть також брати участь у стабілізаційних операціях (стабілізаційних діях), які складають основу концепції превентивного стримування, з метою запобігання збройним (воєнним) конфліктам, їх ліквідації на ранніх стадіях [8].

Обстановка збройного конфлікту – відносини виходять за рамки існуючих договорів, дипломатичних норм, ведуться воєнні дії обмеженого масштабу. Під “збройним конфліктом” у роботі розуміємо дії з вирішення існуючих суперечностей із застосуванням засобів збройного насильства, при яких держава не переходить в особливий період, обумовлений як війна (воєнний конфлікт), і не вводить режим воєнного стану у країні або на частині її території, а збройна боротьба не виходить за межі операційного напрямку. Різновидом збройного конфлікту є “збройний конфлікт на ДК”, під яким розуміємо відкрите озброєне зіткнення, пов’язане з порушенням ДК спеціальними або регулярними військовими підрозділами іншої держави [6; 9].

Особливий період – період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, ДПСУ та інших військових формувань та правоохоронних органів сектору безпеки і оборони (далі – СБО), сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює: час мобілізації; воєнний час; частково відбудовний період після завершення воєнних дій [10].

З початком загострення обстановки на ДК коло завдань, що покладаються на сили і засоби РУ ДПСУ, значно розширюється і як додаткові до умов мирного часу (стабільної ВПО) вони будуть виконувати такі завдання [6; 7]: припинення озброєних і неозброєних провокацій на ДК; боротьба з ДРС, іншими озброєними формуваннями агресора та АНУОФ у межах КПР; участь у веденні операцій і бойових дій у разі виникнення збройного конфлікту на ДК; участь в антитерористичних операціях, стабілізаційних операціях (стабілізаційних діях) з підтримання безпеки і стабільності в КПР; активізація зусиль системи розвідки з добування інформації, пов'язаної зі зростанням рівня небезпеки чи кризових ситуацій.

Виконання зазначених завдань із забезпечення безпеки ДК є ОСД сил і засобів РУ ДПСУ, яка може приймати різні форми. Під “формами ОСД” розуміємо категорію мистецтва охорони ДК, яка визначає масштаб, мету майбутніх дій, можливості, характер завдань, що виконуються, побудову та взаємозв'язок різноманітних елементів стратегічного, оперативного та тактичного застосування сил і засобів РУ ДПСУ [6].

Основною формою ОСД для ланки РУ ДПСУ (групи РУ) є прикордонна операція. Під прикордонною операцією розуміємо сукупність узгоджених та взаємопов'язаних за ціллю, місцем, завданням та часом спеціальних, військових, оперативних, прикордонно-представницьких, режимних та інших дій РУ ДПСУ (групи РУ), які проводяться одночасно і послідовно за єдиним замислом та планом для вирішення завдань із забезпечення безпеки ДК на стратегічному або оперативному напрямку (визначеному районі, зоні).

Прикордонні операції характеризуються метою (комплексом цілей), складом залучених сил і засобів, часовими параметрами і розмірами території їх проведення. Результати аналізу досвіду ОСД щодо проведення прикордонних операцій дозволяють здійснити їх загальну класифікацію та визначити умови їх проведення для РУ ДПСУ (див. таблицю 1).

Таблиця 1

Класифікація та характерні риси прикордонних операцій РУ ДПСУ

Умови проведення	Тип операції
За метою (комплексом цілей)	Профілактичні; з припинення вторгнення цивільного населення суміжних країн і населення своєї країни в прикордонну смугу і спроби незаконного перетинання ДК; з пошуку агентури та правопорушників; з пошуку та ліквідації ДРС, інших озброєних формуванням агресора та АНУОФ; з припинення озброєних і неозброєних провокацій на ДК (у КПП); стабілізаційні; з відбиття збройного вторгнення
За характером дій сил і засобів	Оперативно-службові; бойові
За складом сил та засобів, що залучаються	Прикордонні; спеціальні
За масштабом	Оперативно-стратегічні; оперативні; оперативно-тактичні; тактичні
За умовами проведення	В умовах спокійної (нормальної) обстановки; в умовах загострення (напруження) обстановки; в умовах кризової обстановки, під час збройного конфлікту; в особливий період
За ступенем плановості	Планові; позапланові

Отже, в умовах загострення ВПО РУ ДПСУ буде готувати і проводити (брати участь) такі прикордонні операції:

профілактичні прикордонні операції – спрямовані на запобігання, профілактику та ліквідацію каналів протиправної діяльності на ДК (протидія незаконній міграції, контрабандній діяльності, торгівлі

людьми тощо) та стабілізацію обстановки на ДК (у КПР). В основу профілактичних прикордонних операцій лягає система контрольних, режимних та оперативних заходів;

прикордонні операції щодо пошуку агентури та правопорушників – мають на меті виявлення та затримання агентури противника, правопорушників прикордонного законодавства та інших осіб, які знаходяться у розшуку, та місцезнаходження яких точно не встановлено. Операції мають на меті одночасне та послідовне вирішення таких завдань: недопущення прориву правопорушників за кордон або у глибину держави; виявлення місцезнаходження правопорушників та їх ізоляція у встановленому районі; затримання правопорушників;

прикордонні операції щодо пошуку та ліквідації ДРС, інших озброєних формувань агресора та АНУОФ – у більшості випадків такі прикордонні операції будуть схожі з діями щодо пошуку агентури та правопорушників. Бойовий порядок для її проведення повинен включати досить потужні елементи оперативної побудови, які спроможні вести самостійні бойові дії;

прикордонні операції щодо припинення провокацій на ДК – проводяться з метою припинення провокацій (у тому числі збройних), які здійснюються без перетинання ДК або з незаконним перетинанням ДК, незначних за кількістю озброєних осіб груп з боку суміжної держави на територію України, для загострення обстановки, як привід для розв'язування збройного конфлікту на ДК міжнародного характеру чи збройної агресії, збройних нападів на прикордонні наряди та підрозділи охорони ДК, спроб захоплення пунктів пропуску через ДК, інших об'єктів, що розташовуються у КПР, тощо;

прикордонні операції з припинення масового незаконного перетинання ДК цивільним населенням суміжних країн (своїєї країни) – мають на меті протидію незаконному перетинанню ДК великими групами осіб з метою захоплення окремих ділянок території України на ДК, спроб переміщення чи руйнування прикордонних знаків та інших об'єктів прикордонної інфраструктури, захоплення представників державних органів України та цивільних осіб, майна, худоби, відведення їх на суміжну територію, проведення антиукраїнських

мітингів і демонстрацій на ДК або поблизу нього, блокування під'їзних шляхів на території суміжної держави до пунктів пропуску через ДК, погроз прикордонникам і громадянам України, переміщення інформаційних друкованих матеріалів, звернень (деструктивного характеру) тощо.

На різних етапах загострення ВПО планування, організацію та координацію діяльності військових формувань і правоохоронних органів, які беруть участь у прикордонній операції, а також діяльність державних органів, що здійснюють різні види контролю, здійснює відповідне командування ДПСУ.

В умовах особливого періоду сили і засоби РУ ДПСУ будуть проводити (брати участь) стабілізаційні прикордонні операції (оперативне та військове прикриття ділянок ДК, що звільнені, та організації на них ОСД, відновлення контролю над неконтрольованою ділянкою ДК наприкінці особливого періоду, виявлення агентури, ДРС, інших озброєних формувань агресора та АНУОФ у КІР, їх знищення (нейтралізації), введення режимним обмежень щодо проживання, пересування та виконання будь-яких робіт у КІР тощо) та прикордонні операції з відбиття збройного вторгнення на територію держави (протидія застосуванню зброї територією України, а також перехід підрозділів збройних сил, інших регулярних і нерегулярних формувань іншої держави або без державної приналежності, не передбачених законом воєнізованих (збройних) формувань, приватних військових компаній на територію України без її дозволу для досягнення своїх воєнно-політичних цілей (окупації України або її окремих територій, примушення керівництва держави до певних воєнно-політичних рішень, установа прямого або опосередкованого контролю над Україною тощо).

Такі операції, як правило, будуть проводитись у складі міжвідомчого угруповання військ (сил) (далі – МУВ(С)) відповідного командування збройних Сил України (далі – ЗСУ) [8]. Слід зазначити, що в умовах особливого періоду планування, організацію та координацію діяльності військових формувань і правоохоронних органів СБО, пов'язану із захистом ДК, відбиттям збройної агре-

сії, вторгнення на територію держави у районах (зонах) ведення бойових дій (операцій) здійснює відповідне командування ЗСУ. Поза смугами (зонами, районами) бойових дій планування, організацію та координацію діяльності військових формувань і правоохоронних органів СБО, які залучаються до захисту ДК, здійснює відповідне командування ДПСУ [6].

Висновки. Отже, прикордонні операції РУ ДПСУ можуть бути як плановими, так позаплановими, за масштабами і рівнем проведення – оперативно-стратегічними, оперативними, оперативно-тактичними і тактичними. Деякі прикордонні операції (оперативні, оперативно-тактичні і тактичні) буде планувати і проводити РУ ДПСУ, в деяких (оперативно-стратегічні) РУ ДПСУ буде брати участь у складі декількох РУ. Отриманий результат дозволить у подальшому провести аналіз факторів, що формують спектр загроз безпеці ДК, впливають на формування обстановки в районі проведення спеціальної операції на ділянці відповідальності Північного РУ ДПСУ та розробку методики (SWOT-моделі) оцінки обстановки для планування прикордонної операції РУ при загостренні ВПО.

Перспективами подальших досліджень вважаємо аналіз сучасних поглядів на планування прикордонних операцій та розробку моделей ОСД сил і засобів РУ ДПСУ під час проведення прикордонних операцій при загостренні ВПО.

Список використаної літератури

1. Олексієнко Б. М. Оперативно-бойове застосування об'єднань і з'єднань Прикордонних військ у фронтовій оборонній операції початкового періоду війни: дис. ... доктора військ. наук. Хмельницький АПВУ, 1996. 328 с.
2. Богущ О. В. Дії військ напрямом Прикордонних військ України щодо забезпечення оперативного розгортання загальновійськових з'єднань і об'єднань в загрозливий період: дис. ... канд. військ. наук. Хмельницький, АПВУ. 1997. 155 с.
3. Кушніренко О. І. Дії з'єднань і частин напрямом Прикордонних військ України у складі військ прикриття: дис. ... канд. військ. наук. Хмельницький, АПВУ. 1997. 236 с.

4. Голінко В. В. Завчасна підготовка з'єднань і частин військ напрямку Прикордонних військ України до дій у період різкого загострення воєнно-політичної обстановки: дис. ... канд. військ. Хмельницький : АПВУ, 1997. 230 с.
5. Про Воєнну доктрину України : Указ Президента України від 24 вересня 2015 року № 555/2015. – URL : <http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>
6. Івашков Ю. Б. Методологічні основи функціонування Державної прикордонної служби України в загрозливий та особливий періоди: дис. ... доктора військ. наук. Хмельницький : НАДПСУ. 2018. 359 с.
7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України : Указ Президента України від 04 березня 2016 року № 92/2016 “Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України”. – URL : <http://www.president.gov.ua/documents/922016-19832>
8. Воробйов Г. Розвиток форм і способів застосування Збройних Сил України. *Наука і оборона*. Київ : Стилос, 2014. № 1. С. 27–30.
9. Костенко Г. Ф. Типи, види воєнних конфліктів та їх класифікація. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 1999. Вип. 2. С. 48–57. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdau_1999_2_10
10. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 44. С. 416. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3543-15>

Івашков Ю., Курников В. **Анализ содержания, задач и характерных черт пограничных операций на участке ответственности регионального управления Государственной пограничной службы Украины при обострении воєнно-політичної обстановки**

В статье на основе анализа теоретических основ обеспечения безопасности государственной границы и опыта оперативно-служебной деятельности регионального управления уточнено понятие “обострения воєнно-політичної обстановки” на государственной границе в зависимости от степени ее напряженности, уточнено классификацию пограничных операций, определены условия их проведения на участке ответственности регионального управления при обострении воєнно-політичної обстановки.

Ключевые слова: *Государственная пограничная служба Украины, региональное управление, обострение военно-политической обстановки, пограничная операция, классификация, условия проведения.*

Ivashkov Yu., Kurnikov V. Analysis of the content, tasks and characteristics of border operations at the area of responsibility of the Regional Administration of the State Border Guard Service of Ukraine in the military and political situational complication

In the article, on the basis of the analysis of the theoretical foundations of the security of the state border and the experience of operational and service activities of the Regional Administration, the concept of “military and political situational complication” at the state border has been clarified, depending on the degree of its tension, the classification for border operations has been provided, the circumstances for their conduct on the area of responsibility Regional Administration in case of military and political situational complication have been determined.

The fulfillment of the tasks of ensuring the security of the state border at the area of responsibility is the operational and service activity of the forces and means of the Regional Administration, which can take different forms. The main form of operational and service activity for regional administration (group of regional administrations) is the border operation.

Under the “border operation” we mean a set of agreed and interrelated by purpose, place, task and time of the special, military, operational, border-representative, regime and other actions of the regional administration (groups of regional administrations) that are conducted simultaneously and consistently with a single intention and a plan for solving the tasks of ensuring the security of the state border.

Consequently, under the conditions of the military and political situational complication the Regional Administration will prepare and conduct (participate) such border operations: preventive border operations; border operations for the search of agents and offenders; border operations for the search and liquidation of sabotage and reconnaissance forces, other armed formations of the aggressor and anti-state illegally formed armed groups; border operations to stop provocations on the state border; border

operations to stop the massive illegal crossing of the state border by civilian population of neighboring countries.

Under conditions of a special period, the forces and means of the Regional Administration will conduct (participate) stabilization border operations and border operations to repel an armed invasion on the state territory.

Thus, border operations of the Regional Administration can be both planned and unscheduled, in scale and level of implementation – operational-strategic, operational, operational-tactical and tactical. Most of the border operations (operational, operational-tactical and tactical) will be planned and run by the Regional Administration, in the rest (operational-strategic) the Regional Administration will participate as part of several regional administrations.

Keywords: *State Border Guard Service of Ukraine, Regional Authority, exacerbation of the military-political situation, border operation, classification, tasks, distinctive features.*